

В.О. Коваль
кандидат педагогічних наук,
доцент Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У статті досліджується сутність професійної компетентності майбутніх учителів-філологів та розкривається її структура, яка включає наступні ключові компоненти: соціальну, комунікативну, інформаційну, предметну, полікультурну компетентності, особисті якості вчителя, компетентність самоосвіти і саморозвитку, компетентність продуктивної творчої діяльності тощо.

The article examines the nature of professional competence of teachers, philologists and reveals its structure, which includes the following key components: social, communicative, informative, objective, multicultural competence, personal qualities a teacher competence self-education and self-competence, competence productive creative activities and etc.

Поняття компетентнісної освіти запозичене нами із зарубіжжя, де у 1997 році в рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (скорочена назва «DeSeCo») [10].

Важливим для дослідників стала проблема визначення структури й ієрархії компетентностей, які у більшості країн є підґрунтям для запровадження компетентнісного підходу на практиці.

Класифікація компетентностей, загальні засади щодо набуття ключових умінь і компетентностей увійшли до Білої книги, розробленої Європейською Комісією (1996), Меморандуму з освіти впродовж життя (2000), Лісабонської конференції (2001), Плану дій Євросоюзу та Ради Європи (2002), Плану дій з навичок і мобільності Єврокомісії (2002), Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти і прийняті більшістю країнами як стратегічна умова для впровадження освітнього процесу протягом життя. Згідно із основними засадами цих документів поняття «компетентність» трактується як здатність професійно здійснювати певний вид діяльності, виконувати завдання або роботу. Разом з тим поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямо-

вані на досягнення встановлених стандартів у професійній галузі або діяльності [5, с. 7–8].

Міжнародна комісія Ради Європи визначає складові компетентності в сукупності базових умінь та навичок, основних шляхів навчання, кваліфікації, ключових понять, опорних знань та вважає, що вони передбачають:

- спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби;
- комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [5, с. 7].

Американські фахівці М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі у галузі професійної освіти компетентність визначають як поєднання наступних складових:

- концептуальної (наукової) – розуміння теоретичних основ професійної діяльності;
- інструментальної – володіння ключовими професійними вміннями;
- інтегративної – здатність синтезувати теоретичні та практичні знання при вирішенні професійних проблем;
- контекстуальної – розуміння соціального і культурного середовища, у якому здійснюється професійна діяльність;
- адаптивної – вміння передбачати зміни і заздалегідь бути до них готовим;
- комунікативної – вміння ефективно використовувати письмові й усні засоби в міжособистісному спілкуванні [4].

Структура професійної компетентності майбутніх учителів-філологів відображена в дослідженнях І. Зимньої [3]. Вчені у структурі компетентності як складного системного утворення визначають різні складові: елементи, аспекти, компоненти, підструктури, характеристики, блоки тощо, пропонуючи виокремити сукупність більш основних, інтегрованих, ключових компетентностей. Формування таких компетентностей має відбуватися у процесі неперервної освіти і стати головним завданням усіх освітніх закладів.

Мета статті полягає у розкритті онтології професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога.

У загальному вигляді освітні компетентності вчені структурують таким чином:

- ключові (надпредметні), які визначають здатність особи здійснювати будь-яку діяльність;
- галузеві (загальнопредметні), що накопичуються протягом вивчення змісту певного предмета (освітньої галузі);
- предметні, що утворюються при вивченні будь-якого предмета.

В. Сидоренко розглядає професійну компетентність учителя-словесника як процес набуття ним певних компетенцій, тобто характерис-

тик, що визначають індивідуальний стиль роботи, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність його професійної діяльності; це компетенції в дії. До структури професійної компетентності вчителя української мови і літератури він відносить мовно-літературну, мовленнєву, функціонально-стилістичну, етнопедагогічну, соціокультурну, афектно-поведінкову, концептуально-прогностичну, моніторингову, рефлексивну, конструкторсько-операційну, програмно-інструментальну тощо компетенції [9, с. 73].

Структуру професійної компетентності В. Гриценко, Б. Паньшин досліджують через призму педагогічних умінь, що об'єднуються у чотири групи: вміння «переводити» зміст об'єктивного педагогічного процесу в конкретні педагогічні завдання; будувати й приводити в дію логічно завершену педагогічну систему; виокремлювати й налагоджувати взаємозв'язки між компонентами та факторами педагогічного процесу; враховувати й оцінювати результати педагогічної діяльності [2, с. 58].

І. Зязюн [6] виокремлює у структурі змісту професійної компетентності знання предмета, методику його викладання, педагогіку та психологію, рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості й професійно-значущі якості, стиль взаємовідносин із людьми, з якими він працює.

Професійна компетентність, зазначає О. Пометун, включає психолого-педагогічні знання, предметні, прикладні уміння і навички, особистісні здібності вчителя, за допомогою яких він ефективно може реалізувати мету, цілі і завдання навчально-виховного процесу [7].

О. Семенов, І. Трешина визначають низку професійно значущих якостей учителя-філолога, а саме: мовну компетенцію – опанування мовною системою за рівнями фонетики, лексики, морфології, синтаксису, стилістики тексту; лексико-семантичну; лінгвістичну; мовленнєву; комунікативну; іншомовну комунікативну; лінгвокраєзнавчу, соціолінгвістичну; культурознавчу, фольклорно-літературознавчу; методичну компетенцію; педагогічну, психологічну та науково-дослідну компетенції [8].

До структури ключових компетентностей вітчизняні науковці відносять: інформаційну, соціально-психологічну, громадянську, комунікативну, методологічну, життєву, професійну, психологічну (рефлексивну) [5, с. 90].

Отже, професійна компетентність складається із системи знань і вмінь, в основі сутності яких – єдність теоретичної і практичної підготовки.

У сучасній педагогічній науці використовується класифікація компетентностей І. Зимньої, що визначає три основні групи компетентностей: компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності (особистісні); компетентності, що стосуються взаємодії людини з іншими людьми (комунікативні); компетентності, що стосуються діяльності людини, яка проявляється у всіх її типах і формах (діяльніс-

ні) [3].

У процесі підготовки майбутнього вчителя-філолога можна виокремити ключові та спеціальні (професійні) компетентності. До них варто додати спеціальні галузеві, профільні, предметні і компетентності спеціалізації.

Проаналізувавши праці вчених з питань фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника, можемо виокремити наступні ключові компоненти професійної компетентності:

– соціальна – вміння жити та працювати з оточуючими (стимулювання діалогічного спілкування, удосконалення реалізації програм «Рівний – рівному», «Діалог», проведення факультативів зі світової культури, проведення тренінгів соціальної активності, проведення циклу позакласних заходів у формі ситуативних занять, написання творів з теми «Якби я був директором школи...»), формування засобами навчального предмета поваги до історії, традицій українського народу, рідної мови та державних символів);

– комунікативна – вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим для інших (учнів, учителів, батьків), спілкування без обмежень (підготовка дидактичних матеріалів до уроків розвитку мовлення, репродукцій, уривків з фільмів, розробка варіантів карток з порівняльним перекладом, підготовка тез для усного і писемного мовлення з метою дотримання норм українського мовленнєвого етикету, розробка системи нестандартних уроків, які передбачають максимальне спілкування учнів, залучення дітей до створення власного словника труднощів української мови, створення на уроці нестандартних ситуацій, продовження формування вмінь та навичок учнів у позакласній роботі, залучення дітей до випуску альманаху, газети, стимулювання критичного ставлення до власної роботи, висловлення власної думки та адекватного сприйняття відгуків, удосконалення вмінь слухати і чути з метою запобігання помилок у чужому і власному мовленні);

– інформаційна – володіння інформаційними технологіями, уміння й навички роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати й опрацьовувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу (розвиток умінь учнів обирати потрібні джерела інформації, удосконалення вмінь використовувати додаткову літературу, проведення інформаційних хвилинок, інформаційних диктантів, вироблення вмінь складати схеми та читати їх, організація зустрічей із живими носіями інформації, залучення учнів до використання комп'ютера як потужного інструмента здобуття та обробки інформації, стимулювання критичного ставлення до повідомлень засобів масової інформації, виховання загальної інформаційної культури);

– предметна – володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (стимулювання активності як окремих учнів, так і коле-

ктиву в цілому, вибір правильного стилю і тону у спілкуванні, управління їх увагою, темпом діяльності);

- особисті якості вчителя – доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність;

- полікультурна – проведення інтегрованих уроків, уроків-екскурсій, зустрічей з цікавими людьми, проведення рольових ігор, «круглих столів» з питань культури та мистецтва, відвідування театру з подальшим обговоренням змісту та характеристикою образів певного твору, застосування нетрадиційних форм організації уроків (як-от: інтелект-шоу, ерудит-коктейль, літературний салон, літературна вітальня, сприяння розвитку духовності учнів);

- компетентність самоосвіти і саморозвитку – здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність (створення програми самоосвітньої діяльності учнів, визначення проблеми, над якою передбачається працювати, підбір та опрацювання літератури; укладання учнями словника понятьно-термінологічного поля, складання тез, виписок, опорних конспектів; виконання творчих завдань, проведення ігор «Компетентність», «Науково-дослідна лабораторія», розробка учнями вікторин, тестів, сценаріїв, написання рефератів);

- компетентність продуктивної творчої діяльності – вміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них (творчий підхід до вибору теми творів, раціональний підбір творчих завдань, реалізація нестандартних форм проведення уроків, інтегрованих уроків, дебатів тощо, організація інтенсивної позакласної роботи з предмета, проведення тематичних тижнів (наприклад, української мови та літератури, української культури, української пісні тощо).

Аналіз багаточисленних підходів щодо визначення показників ефективної підготовки майбутнього вчителя-філолога дає підстави зробити висновок, що актуальними у визначеній нами структурі професійної компетентності, яка включає предметно-фахову, особистісно-комунікативну, діяльнісно-технологічну групи, є такі ключові компетенції: світоглядно-ціннісна, соціальна (соціокультурна), особистісно-мотиваційна, інтелектуальна, інформаційна, комунікативна, когнітивна, життєва, дослідницько-пошукова, спеціальна (рефлексивна), лінгводидактична, мовна, іншомовна, мовленнєва, лінгвокраїнознавча, літературознавча, методична, інтерактивна, технологічна, – на основі яких вона власне і формується.

Таким чином, структура професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога представлена трьома групами ключових компетентностей, до яких входять 18 видів компетенцій. Науково обґрунтоване вирішення проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога детермінує переосмислення цілей підготовки майбутнього педагога, її реалізацію на компетентісно орієнтованій основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
2. Гриценко В. И. Информационная технология: вопросы развития и применения / В. И. Гриценко, Б. Н. Панышин. – К. : Наукова думка, 1988. – 272 с.
3. Зимня І. Я. Ключові компетентності як результативно-цільова основа компетентнісного підходу в освіті. Авторська версія. – М. : Дослідницький центр проблем якості підготовки фахівців, 2004. – 42 с.
4. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
5. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос [та ін.] ; под ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.
7. Пометун О. І. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти [Електронний ресурс] / О. І. Пометун. – Режим доступу : http://visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue_artikle;22;0/32 к.
8. Семенов О. М. Професійна компетенція вчителя української мови і літератури : програма спецкурсу (для студентів спеціальності 7.010103 – Українська мова та література) / Олена Миколаївна Семенов. – Глухів, 2003. – 66 с.
9. Сидоренко В. В. Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентнісно зорієнтованого підходу / В. В. Сидоренко // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2011. – № 1(8). – С. 72–77.
10. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.